

O‘ZBEK TILIDA GIBRID TERMINELEMENTLAR

Muborak Narzullayeva

GulDU Lingvistika yo‘nalishi

2-bosqich magistranti

Annotatsiya: ushbu maqola gibrid terminelementlar bilan o‘zbek tilida termin yasash va ularning termin yasashdagi roli yoritilgan. Gibrid terminelementlar, ayniqsa, fan va texnika sohalarida yangi tushunchalarni ifodalashda o‘ziga xos o‘rin tutadi. Gibrid terminelementlarning terminologiya tizimida egallagan o‘rni, ularning termin yasashdagi o‘rni tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: so‘z, leksema, termin, gibrid, gibrid terminelement, terminologiya, ilmiy-texnik termin.

ГИБРИДНЫЕ КЛЕММНЫЕ ЭЛЕМЕНТЫ В УЗБЕКИ

Мубарак Нарзуллаева

ГулДУ Кафедра лингвистики

студентка 2 степени магистратуры

Аннотация: в данной статье описывается терминообразование на узбекском языке с гибридными терминоэлементами и их роль в терминообразовании. Гибридные терминоэлементы занимают особое место в выражении новых понятий, особенно в области науки и техники. Анализируется роль гибридных терминоэлементов в терминологической системе, их роль в терминообразовании.

Ключевые слова: слово, лексема, термин, гибриды, гибридный терминологический элемент, терминология, научно-технический термин.

HYBRID TERMINAL ELEMENTS IN UZBEKI

Mubarak Narzullayeva

GulDU Department of Linguistics

2nd stage master's student

Abstract: *this article describes term formation in Uzbek with hybrid term elements and their role in term formation. Hybrid term elements have a special place in the expression of new concepts, especially in the fields of science and technology. The role of hybrid term elements in the terminological system, their role in term creation is analyzed.*

Keywords: *word, lexeme, term, hybrid, hybrid term element, terminology, scientific and technical term.*

Gibrid terminelementlar – bu ikki yoki undan ortiq tillar yoki ilmiy-texnik terminlarning qo‘shilib, yangi tushuncha yoki termin yaratish maqsadida ishlatiladigan elementlardir. Bu hodisa zamonaviy terminologiyada, ayniqsa ilmiy va texnika sohalarida keng tarqalgan. Gibrid terminelementlarning yuzaga kelishi globalizatsiya, texnologik rivojlanish va turli tillar o‘rtasidagi integratsiyaning natijasi sifatida qaraladi. Ushbu maqolada gibrid terminelementlarning terminologiyadagi rivojlanish bosqichlari, ularning shakllanishiga ta’sir etuvchi omillar va ularning amaliyotda qo‘llanish holatlari tahlil qilinadi.

Gibrid terminelementlarning yuzaga kelishi zamonaviy globalizatsiya va ilm-fan hamda texnologiyaning jadallik bilan rivojlanishi bilan chambarchas bog‘liqdir. Globalizatsiya natijasida dunyo bo‘ylab ijtimoiy, iqtisodiy va texnikaviy jarayonlarning integratsiyalashuvi kuzatilmoqda. Bu jarayon turli tillarning bir-biri bilan aralashuvi va yangi tushunchalarni ifodalash uchun umumiy tilni yaratish ehtiyojini tug‘diradi. Shu jarayonda gibrid terminelementlar o‘ziga xos rol o‘ynaydi, chunki ular orqali bir tilning terminologiyasi boshqa bir tildan olingan elementlar bilan boyitiladi.

Fan va texnika sohalaridagi innovatsiyalar ushbu terminlar tizimiga yangi gibrid atamalarni olib kirib, tillar o'rtasidagi madaniy va texnik hamkorlikni kuchaytiradi. Masalan, zamonaviy texnologiyalar sohasidagi "biotexnologiya", "nanotexnologiya" kabi terminlar o'zida turli fan tarmoqlarining termin elementlarini birlashtirib, yangi tushunchalarni hosil qiladi. Bunday gibrid terminelementlar ayniqsa ilmiy-tadqiqot ishlari va texnik jarayonlarda zarurdir, chunki bu sohalarida yangi yutuqlar va kashfiyotlar ko'plab yangi tushunchalar hosil bo'lishiga olib keladi.

Gibrid terminelementlarning yuzaga kelishida tilshunoslik va terminologiya sohasi ham muhim o'rin tutadi. Zamonaviy texnik fanlar uchun alohida atamalar yaratishga ehtiyoj tug'ilgan hollarda, o'zbek tilida mavjud bo'lmagan tushunchalarni o'quvchilarga tushunarli va qabul qilinishi oson shaklda yetkazish zaruriyati tug'iladi. Shuning uchun boshqa tillardan olingan elementlar yordamida yangi terminlar hosil qilinadi. Bunday terminlar xalqaro muloqotni hamda ilmiy axborotlarning tez va samarali almashinuvini ta'minlaydi.

Gibrid terminelementlar turli til elementlari birikmasi asosida shakllanadi. Bularning shakllanish usullari asosan til birikmalari va yangi tushunchalarni yaratish orqali amalga oshiriladi. Gibrid terminelementlarning bir shakllanish usuli sifatida til birikmalari alohida e'tiborga loyiqdir. Bu jarayon davomida bir tildagi so'z qismlari boshqa tildagi termin elementlari bilan birikib, yangi tushunchalar ifodalanadi. Masalan, "bioyoqilg'i" so'zi "bio-" (hayot ma'nosini anglatuvchi) so'z qo'shimchasi va "yoqilg'i" so'zidan tashkil topgan. Bu so'zning yaratilishi bilan ekologik toza, qayta tiklanadigan energiya manbalariga oid yangi tushunchalarni ifodalash osonlashdi.

Rus tilida ham bu kabi misollarni ko'rish mumkin: masalan, "биокомпозит" so'zi "bio" (biologik) va "kompozit" (ko'p komponentli material) so'zlarining birlashuvidan hosil bo'lgan bo'lib, texnologik ma'nolarni ifodalashda ishlatiladi. Bu kabi til birikmalari ilmiy va texnik atamalarni yangilash va xalqaro doirada almashinishni tezlashtiradi, shuningdek, yangi texnologiyalarni ifodalash uchun zarur bo'lgan atamalarni joriy etadi.

Yangi tushunchalar yaratish texnologik va ilmiy yutuqlar natijasida hozirgi til tizimida mavjud bo'lmagan atamalarni hosil qilishda gibril terminelementlarning roli katta. Masalan, "kiberxavfsizlik" kabi atamalar axborot texnologiyalarining rivojlanishi bilan bir paytda yuzaga kelgan. Bunda "kiber-" (internet va texnologik vositalar bilan bog'liq tushuncha) va "xavfsizlik" so'zlari qo'shib, yangi atama hosil qilinadi. Bunday gibril terminelementlar axborot texnologiyalari sohasida yangi muammolarni yechish uchun asosiy terminologik asbobdir. Shu tarzda yangi tushunchalar paydo bo'lishida boshqa tillarning elementlarini qo'llash ilmiy muhitda oson qabul qilinadi va muloqotni osonlashtiradi. Chunki bir tildagi termin boshqa tilga oson o'zgartirilishi va qabul qilinishi tufayli yangi tushunchalar xalqaro ilmiy doiralarda tezda tan olinadi. Texnik va ilmiy yutuqlarni qamrab olgan yangi atamalarni yaratishda, gibril terminelementlar xalqaro muloqotda to'siqlarni olib tashlashga, tillar o'rtasidagi masofani qisqartirishga xizmat qiladi.

Gibril terminelementlarning terminologiya tizimida keng qo'llanilishi global ilm-fan va texnologiyadagi integratsiyalashuv jarayonini tezlashtirishga yordam beradi. Ushbu gibril terminlar yordamida yangi texnologik va ilmiy tushunchalarni ifodalashda zamonaviy fan uchun muhim bo'lgan terminlar tizimi

shakllanadi. Amaliyotda bu turdagi atamalar yangi ilmiy-texnik tadqiqotlarni keng jamoatchilikka tushunarli qilib yetkazishda, shuningdek, yangi texnologiyalarni xalqaro doirada joriy etishda qulaylik yaratadi.

Misol tariqasida zamonaviy avtomobilsozlik va energetika sohasida paydo bo'lgan "elektrgibrid" atamasini olish mumkin. Ushbu atama "elektr" va "gibrid" so'zlarining birlashuvidan hosil bo'lib, yoqilg'i va elektr energiyasidan foydalanuvchi avtomobil texnologiyasini ifodalaydi. Bunday terminologik yondashuv yangi texnologiyalarni ishlab chiqishda samarali, global muloqotda esa tushunarli va umumiy tilda ifoda etilishiga olib keladi.

Ilmiy-texnik yutuqlarning har yili ortib borishi bilan gibrid terminelementlarning ahamiyati yanada oshib boradi. Kutilmoqdaki, yaqin kelajakda ilmiy-texnik sohalarda texnologik va innovatsion jarayonlar yanada tezlashishi bilan ko'plab yangi gibrid terminelementlar paydo bo'ladi. Bu esa xalqaro darajadagi ilmiy-tadqiqot va hamkorlik loyihalari uchun muhim o'rin tutadi, chunki gibrid terminelementlar xalqaro ilmiy kommunikatsiyalarning samaradorligini oshiradi va global ilmiy tarmoqlarning rivojlanishini qo'llab-quvvatlaydi. Kelajakda ilmiy-texnik rivojlanish bilan bir qatorda gibrid terminelementlarning qamrovi yanada kengayishi kutilmoqda. Shu boisdan terminologiyada gibrid elementlarning shakllanish usullari hamda ularni o'quv jarayonlarida, ilmiy adabiyotlarda kengroq qo'llash muhim ahamiyat kasb etadi.

Bu jarayonda yangi ilmiy kashfiyotlar va texnologik o'zgarishlar terminologiya tizimiga yangi atamalarni olib kirishda davom etadi va bu jarayon o'zbek tilidagi ilmiy adabiyotlarda ham aks etadi. Shu sababli, tilshunos olimlar va

terminologiya mutaxassislari gibrid terminelementlarning shakllanish usullari va ularning yangi atamalarni yaratishda qanchalik qulayligini o'rganishlari kerak.

Gibrid terminelementlarning ilmiy va texnik sohalardagi roli ilmiy terminologiya tizimlarini rivojlantirish va yangi tushunchalarni aniq ifodalashda muhim ahamiyatga ega. Chunki har bir yangi tushuncha yoki innovatsiya zamirida ushbu elementlarning universal va o'ziga xoslikni birlashtirganligini ko'rish mumkin.

Zamonaviy fan va texnika rivojlanayotgan sari bu sohalarda xalqaro muloqotning samaradorligini oshirish uchun umumiy terminlar tizimi yaratishga ehtiyoj kuchaymoqda. Misol uchun, "biotexnologiya," "nanotexnologiya," va "kiberxavfsizlik" kabi terminlar bir til doirasida emas, balki ko'p tillar kesimida shakllanib, keng ilmiy-tadqiqot va texnik doiralarda tezda qabul qilindi. Bu tushunchalar yordamida fanning yuksalish bosqichlarini ifodalovchi muhim jarayonlarni izohlash, ular orasidagi bog'lanishlarni tahlil qilish osonlashadi.

Gibrid terminelementlarning zamonaviy texnologiya va ilmiy innovatsiyalarga nisbatan bir qator afzalliklari mavjud. Ular yangi kashfiyot va ilmiy yutuqlarni tushunishda, texnikani rivojlantirishda, hamda xalqaro hamkorlikni ta'minlashda katta rol o'ynaydi. Bu jarayonda, ayniqsa, internet va informatsion texnologiyalar bilan bog'liq terminlar keng ko'lamda qo'llaniladi. "Kompyuter virus," "onlayn banking," kabi so'zlar mazmunan murakkab tushunchalarni aniq va oddiy qilib yetkazish imkonini yaratadi. Gibrid terminelementlarning asosiy xususiyati esa shu mazmunda – aniq va oddiy usulda murakkab texnik tushunchalarni ifodalashdir.

Bugungi global fan va texnika rivojlanishida yangi terminlarni yaratish muhim va dolzarbdir. Zamonaviy terminologiya tizimida gibril elementlarning mavjudligi xalqaro hamkorlikka turtki berib, yangi kashfiyotlar hamda texnologiyalarni bir tilli yoki bir milliy til doirasida qolib ketishdan qutqaradi. Bunda tilshunoslik va ilmiy terminologiya texnologiyalarning o‘zaro bog‘liq bo‘lgan holatlarini izohlash, yangi bilimlarni izchil tarqatishda o‘z hissasini qo‘shadi.

Gibril terminelementlar, asosan, xalqaro ilmiy atamalarni joriy etish maqsadida qo‘llaniladi. Masalan, “mikrochip,” “kompyuter tarmoqlari,” “sun‘iy intellekt” kabi terminlar turli tildagi elementlarni birlashtirib, ilmiy doiraga kiritilgan. Bu so‘zlar global doirada tan olinishini ta‘minlaydi va ko‘p tilli muloqot muhitida xalqaro tadqiqot hamkorligini mustahkamlaydi. Shuningdek, gibril elementlar boshqa tillar uchun ham moslashtirilgan bo‘lib, ular yordamida yangi ilmiy-texnik tushunchalarni qabul qilish osonlashadi.

Bugungi kunda fan va texnika rivojlanishining jadalligi bilan birga, yangi terminlar ham xuddi shu tezlikda paydo bo‘lib bormoqda. Xalqaro terminologik muvofiqlik gibril terminelementlarning joriy etilishi bilan ta‘minlanadi va yangi texnik jarayonlarni ifodalash uchun samarali vositaga aylanadi. Natijada, gibril terminlar texnik va ilmiy ma‘lumotlarning to‘g‘ri ifodalanishini hamda yangiliklarni osonlik bilan qabul qilishni ta‘minlaydi.

Gibril terminelementlardan foydalanish ilmiy adabiyot va amaliyotda keng tarqalgan, chunki ular orqali murakkab ilmiy-texnik tushunchalarni o‘zlashtirish osonlashadi. Zamonaviy ilmiy adabiyotlar, xususan texnika va texnologiya rivoji bilan bog‘liq asarlarda bu terminlar tizimi keng ko‘lamda qo‘llanilib, xalqaro

darajada ma'lumotlarni o'quvchilarga tushunarli qilib yetkazishda muhim ahamiyat kasb etadi. Masalan, texnologiya sohasida qo'llaniladigan "blokcheyn," "kiberxavfsizlik," "gen muhandisligi" kabi atamalar bir nechta fanlarni o'z ichiga oluvchi yangi sohalarda faol qo'llaniladi. Bu atamalar zamonaviy texnologiyalar va ilmiy tadqiqotlar sohasida yuzaga kelgan innovatsion jarayonlarni ham ifodalaydi. Bu jarayonlarning mazmuni va ahamiyatini oddiy o'quvchi uchun tushuntirishda ilmiy adabiyotlarda bu kabi terminlar o'z o'rnini topgan.

Amaliyotda esa gibril terminlar texnologik yutuqlarni joriy qilish va xalqaro miqyosda o'zlashtirish jarayonini tezlashtiradi. Masalan, tibbiyot sohasida "telemeditsina" tushunchasi xalqaro darajada qo'llanilib, amaliyoti kengaymoqda. Bu termin o'zida "tele" (masofaviy aloqa) va "meditsina" so'zlarini birlashtirib, yangi tibbiy yordam formatini ifodalaydi. Bu kabi tushunchalar orqali yangi tibbiy texnologiyalar va xizmatlar haqida umumiy tushunchani berish, ularni xalqaro miqyosda qabul qilish va amaliyotga joriy qilish osonlashadi.

Gibril terminlar o'zbek terminologiyasi tizimida so'nggi yillarda yuzaga chiqqani bilan xarakterlanadi. XX asrning o'rtalarida o'zbek adabiy tilining taraqqiyoti negizida voqelangan gibril qo'shma terminlar hozirgi paytda deyarli barcha terminologik sistemalarda faolligi bilan ajralib turadi.

Avia-, avto-, agro-, geo-, gidro-, giper-, infra-, mikro-, makro-, moto-, radio-, tele-, ultra-, foto- va h.k.terminlar ishtirokida yasalgan qo'shma terminlar sanoat, ilm-fan va texnika, harb ishi va boshqa sohalarga doir tushunchalarni ifodalaydi: aviapurkagich, avtosanoat, avtoyo'l, agrosanoat, agroqoidalar, geosiyosat, gidromarkaz, gipertovush, infraqizil, mikroredit, mikroto'lqin, makroiqtisodiyot, makromatn, motopoyga, radiourush,

radioportlatgich, teleboshqarish, ultratovush, fotohujjat, fotoma'lumot va h.k. Keltirilgan faktik misollar o'zbekcha gibrid terminlarning aynan ruscha terminlardan nusxa olish asosida voqelanganidan dalolat bermoqda. Baynalmilal elementlar ishtirokida bunday terminlarni yasash jarayonida gibrib terminning baynalmilal komponenti saqlanib, ikkinchi, ya'ni ruscha komponenti o'zbekchalashtiriladi.

Gibrid terminelementlarning amaliyotda keng qo'llanilishi turli fanlar va texnologik tarmoqlar o'rtasidagi bog'lanishlarni kuchaytiradi. Bu elementlar yangi tushunchalar va texnologiyalarni qabul qilishda va o'zlashtirishda, shuningdek, xalqaro ilmiy-texnik almashinuvni rivojlantirishda hamda tezlashtirishda yordam beradi. Shu bilan birga, yangi terminlar texnologiya va ilmiy amaliyotga kirib kelib, tillararo muloqotni kuchaytiradi va yangi texnologik yangiliklarni qabul qilish jarayonini yengillashtiradi.

Gibrid terminelementlar bir qator afzalliklarga ega. Birinchidan, ular murakkab tushunchalarni aniq va qisqa shaklda ifodalash imkoniyatini beradi. Ikkinchidan, bu elementlar xalqaro almashinuvni tezlashtiradi va har qanday yangi texnologiya yoki ilmiy kashfiyotning keng ko'lamda tarqalishiga imkon yaratadi. Bu esa fan va texnika rivoji uchun muhim ahamiyatga ega. Shu bilan birga, gibrid terminelementlarning ba'zi kamchiliklari ham mavjud. Ba'zi hollarda ular milliy til uchun murakkab bo'lishi yoki tushunarsiz bo'lishi mumkin. Masalan, har bir gibrid termin o'zbek tili uchun maqul bo'lavermasligi, uning ta'lim va ilm-fan sohalarida qabul qilinishida qiyinchiliklar tug'dirishi mumkin. Shu sababli, bunday atamalarni ilmiy muhitda izchil va ehtiyotkorlik bilan qo'llash lozim.

Gibrid terminelementlar zamonaviy ilmiy va texnik taraqqiyotning ajralmas qismi hisoblanadi. Ular turli tillarning termin elementlarini birlashtirib, yangi tushunchalarni ifodalashga imkon beradi, bu esa terminologiya tizimini boyitadi. Gibrid terminelementlar yordamida yangi ilmiy va texnik tushunchalarni aniq va bir xilda ifodalash mumkin. Kelajakda globalizatsiya va texnologik taraqqiyotning davom etishi bilan gibrid terminelementlar yanada kengroq foydalanishga kirishi kutilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Alimov T.B. (2022). Zamonaviy terminologiya tizimida gibrid terminelementlarning roli. *Ilmiy-texnik jurnali*, 45(3), 27-34.
2. Brown, R. (2020). Hybrid Terminology and Modern Scientific Concepts. *International Journal of Terminology*, 12(4), 123-134.
3. Dadaboyev H. O'zbek terminologiyasi. – Toshkent, 2019. – 117 b.
4. Ivanov N.V. (2021). Гибридные терминэлементы в современной науке и технике. *Вестник науки и технологии*, 78(1), 18-26.
5. Karimova Z.A. (2023). Terminologiyada integratsiyalashuv jarayoni va uning ta'siri. *Fan va texnologiya*, 56(2), 45-52.